

עם לבדד ישכון? ישראל בין בידוד חסר תקדים לשותפויות תקדימיות

יונתן נבו

מלחמת חרבות ברזל מגלמת שניות ביחסי ישראל והקהילה הבינלאומית, כאשר ישראל זוכה לשיתופי פעולה תקדימיים מול איומים. בה בעת היא נתונה לביקורת חריפה ובידוד מדיני הולך וגובר במערכה הרב־זירתית הראשונה מול איראן ושותפיה. ישראל יכולה וצריכה להתגבר על מגבלות מערכתיות פנימיות כדי למצות הזדמנויות לשיתופי פעולה, עד כדי מאמץ לכונן קואליציה מול איראן.

מילות מפתח: מלחמת חרבות ברזל, ארצות הברית, ישראל, איראן, Centcom, שיתוף פעולה

מבוא

מלחמת חרבות ברזל מתאפיינת בשניות רבה ביחסן של הקהילה הבינלאומית והמערכת האזורית לישראל.¹ מצד אחד ישראל זכתה להזדהות ולתמיכה מדינית וצבאית יוצאות דופן, אך מצד שני גם לגילוי עוינות ולחץ חריפים וחסרי תקדים. במאמר מפורט אופייה של שניות זו, מוצגים התהליכים שיצרו לישראל הזדמנויות לשיתוף פעולה, הסיכונים הכרוכים בהגברת שיתופי הפעולה וכן מספר כיוונים להעצמת שיתופי הפעולה ככלי בתחום הביטחון הלאומי. המאמר מתייחס בהרחבה למסגרת ההגנתית בהובלת ארצות הברית ובהשתתפות צבאות ערב, אך גם מרחיב מעבר לכך – מחוץ למרחב המזרח־תיכוני ומעבר למרחב הביטחוני.

לישראל שלל הזדמנויות לשיתוף פעולה כדי להתמודד עם אתגריה הביטחוניים והאסטרטגיים, ובפרט ביחס לאיראן ושותפיה באזור. חלק מהזדמנויות אלו מוחמצות עקב חסמים הקשורים באופי המערכת הישראלית ותפיסת ההסתמכות העצמית. למרות מגבלות השימוש בשיתופי פעולה, ישראל צריכה לאמץ מדיניות אקטיבית להגברתם, גם אם חלקם יבשילו רק בעתיד.

המורכבות ביחס הבינלאומי לישראל

האופן שבו נפתחה המלחמה, במתקפת פתע שכללה טבח המוני באזרחים, הביא לתמיכה בינלאומית יוצאת דופן, כולל הפגנת הזדהות וביקורי תמיכה מצד ראשי מדינות. בלטה במיוחד התמיכה האמריקאית ביעדי ישראל בימי המערכה הראשונים, אשר כללה הצבת

נושאות מטוסים באזור להרתעת איראן וחזבאללה, סיוע לוגיסטי והצהרה מהירה על כוונה להגברת הסיוע הביטחוני. כל אלו נעשו במקביל לנכונות אמריקאית להציב לאיראן ולשותפיה קווים אדומים בדמות תקיפות בעיראק, בסוריה ובתימן כנגד ארגונים שתקפו כוחות אמריקאיים או פגעו באינטרסים של ארצות הברית. מעבר לכך המלחמה הקרינה באופן מעמיק על הסביבה הפוליטית הפנימית במדינות אחדות, בכך שהציתה גל אנטישמיות ומחאות אנטי־ישראליות ואנטי־מערביות, אך גם גל נגדי של התייצבות מול מה שנתפס כאיום אידיאולוגי קיצוני. בימי המלחמה הראשונים נשיא צרפת אף הציע להקים קואליציה לתמיכה בישראל.² לכל אלו נוספו פירות שיתוף הפעולה שנרקם בין צה"ל, צבא ארצות הברית וצבאות נוספים, שביטוי הבולט היה בלימת המתקפה של איראן ושלוחיה כנגד ישראל בליל ה־13-14 באפריל, בסיוע צבאות אירופיים וערביים. המלחמה תקדימית במובן של שילוב בין הלחץ הבינלאומי על ישראל לאתגריה הביטחוניים והיא מסמנת את **שלהי תקופת "תור הזהב הביטחוני" של ישראל** – תקופה שהתאפיינה באיום צבאי מוגבל וחד־זירתי, בהגמוניה אמריקאית במזרח התיכון ובתמיכה רחבה מצידה ובאתוס פנימי שאפשר גיוס והתלכדות חברתית. ישראל הותקפה לסירוגין משבע זירות – עזה, לבנון, סוריה, עיראק, תימן, איראן והסייבר. כל זאת במקביל להמשך הטרור מיהודה ושומרון.

במישור המדיני – לאחר התמיכה בישראל בימי המלחמה הראשונים גבר הלחץ לסיום המערכה בלא השלמת יעדיה, לנוכח המצוקה ההומניטרית וסדרת

לישראל אתגר בסדר גודל אחר, בפרט ככל שהמערכה נגררת למאפייני התשה, שבהם משקלה של התמיכה החיצונית הולך וגדל. בין איראן ושלוחיה לישראל קיימת אי-סמטריה במרחב ובסדרי גודל, והאתגר מתרחב לנוכח ריבוי הזירות והיעדר עומק אסטרטגי ישראלי. על כן, למרות השאיפה לעצמאות והיתרון באתוס ההסתמכות העצמית המאפשר התגייסות עממית, האתגר שמציבים איראן והציר האיראני מחייב את ישראל לשכלל את יכולותיה לקיים שיתופי פעולה הן באופן דו־צדדי והן כחלק ממסגרות רב־צדדיות, עד כדי השתתפות בקואליציות.

גילוי מרבצי הגז בים התיכון והפיכת ישראל ליצואנית גז תרמו למעמדה האזורי. תהליך זה חיזק את העצמאות האנרגטית של ישראל, העצים את חשיבותה האסטרטגית עבור ירדן, מצרים, קפריסין ויוון ואף הביא להקמת פורום אזורי.

כיצד נוצרו ההזדמנויות לשיתוף פעולה מול איראן?

בשלהי ממשל טראמפ ב־2020 התרחשו שני אירועים שאפשרו שיתופי פעולה בין צה"ל לצבאות ערב. הסכמי אברהם הביאו לנורמליזציה בין ישראל לאיחוד האמירויות, בחריין ומרוקו. בעקבות זאת החליט הממשל האמריקאי להעביר את צה"ל ממרחב האחריות של פיקוד אירופה (Eucom) לפיקוד מרכז (Centcom). כך נוצר תמריץ לצבאות ערב להדק את שיתוף הפעולה עם צה"ל כחלק מארכיטקטורת ביטחון מזרח־תיכונית, תמריץ לצה"ל להרחיב את שיתופי הפעולה במטרה לשפר את העומק האסטרטגי, ותמריץ לסנטקום להוביל את התהליך לטובת יציבותה של ארצות הברית באזור וכחלק ממענה אינטגרטיבי לאיומים. בשימוע בקונגרס במארס 2023 הציג מפקד סנטקום הגנרל מייקל קורילה את "המרוץ להגברת השילוב האזורי של הצבאות כמענה לאתגר האיראני והתחרות האסטרטגית מול סין. בעוד שארצות הברית חיונית לקידום שיתוף הפעולה בין צה"ל לצבאות האזור, נראה שדווקא החשש כי היא צפויה "לנטוש את המזרח התיכון" דוחף חלק ממדינות ערב לחבור לישראל. זאת בשל תפיסת איראן כאיום משותף והערכה כי ארצות הברית לא תהיה נכונה לטפל בו בסופו של דבר.

קודם לכן, גילוי מרבצי הגז בים התיכון והפיכת ישראל ליצואנית גז תרמו למעמדה האזורי. תהליך זה חיזק את העצמאות האנרגטית של ישראל, העצים את חשיבותה האסטרטגית עבור ירדן, מצרים, קפריסין ויוון

תקריות שהביאו לפגיעה בעיתונאים ובעובדי סיוע בינלאומי. במהלך המלחמה הוטלו לראשונה סנקציות על קיצונים ישראליים, בטענה שישראל אינה מונעת אלימות כנגד פלסטינים. התביעה של דרום אפריקה ומדינות נוספות בבית הדין הבינלאומי בהאג, צווי מעצר נגד ראש הממשלה ושר הביטחון והאשמת ישראל ברצח עם הביאו לפגיעה חריפה במוניטין של ישראל, אשר מקרינה גם על ענפי התרבות, התיירות והאקדמיה. זאת במקביל לתמיכה מדינית באיראן מצד רוסיה, סין, קוריאה הצפונית ומדינות נוספות, בין השאר בשל תפיסת המלחמה כחלק מהמאבק הבין־מעצמתי. רוסיה וסין אף חתרו להעצמת תפקידן בזירה הפלסטינית ואימצו נרטיב הקרוב לזה של חמאס. **בידודה המדיני של ישראל** הושפע מן המחלוקת הפומבית החריפה בינה לבין ארצות הברית בשלבים שונים של הלחימה ומחיכוכים עם שותפות מסורתיות נוספות. אלו, לצד המעורבות האמריקאית העמוקה (מפגש עם קבינט המלחמה במוצב הפיקוד העליון), מדגימים גם את התעצמות המנוף האמריקאי על ישראל. סביר להניח שלזיקה בין גורמים אלו (איום רב־זרתי, לחץ מדיני, לחץ כלכלי והמחשת המנוף האמריקאי) יש אפקט פסיכולוגי, והוא מתבטא בשיח הציבורי המציג את ישראל כמדינה מבודדת ומצורעת שנמצאת במצב פגיע יותר מתמיד. האתוס הישראלי מדגיש את תפיסת ההסתמכות העצמית גם במחיר בידוד מדיני. מנהיגים בשנים האחרונות אף אשררו תפיסה זו, תוך התייחסות מפורשת לאתגר האיראני.³ המערכה הנוכחית ממחישה את המורכבות הגוברת של מימוש אתוס זה, לצד ההזדמנויות הכרוכות בשיתופי פעולה נוכח איומים משותפים. חרף אתוס זה ישראל אימצה בעבר אסטרטגיות שכללו שיתופי פעולה, ביניהן נכונות להתחשב בשיקולים מעצמתיים על מנת להשיג גיבוי ותמיכה,⁴ שיתוף פעולה עם שחקנים מקומיים ליצירת מרחב חיץ,⁵ סיוע למיעוטים כדי לאתגר מדינות מבית או במלחמות התערבות,⁶ ובעבר הרחוק יותר גם יצירת בריתות אזוריות. דוגמה לכך הייתה תפיסת **"ברית הפריפריה"**, אשר כללה שיתופי פעולה עם טורקיה, אתיופיה ואיראן, שנולדה ככלי התמודדות עם האיום הנאצריסטי המשותף.

לאתוס ההסתמכות העצמית היה תפקיד בהתגייסות החברה הישראלית ב־7 באוקטובר 2023. היא התבטאה במהירות התגובה, בהיקפי גיוס המילואים ובתרומת החברה האזרחית למאמץ המלחמתי ולחוסן הלאומי, בפרט בתחילת המלחמה.⁷ היקף הלחץ החיצוני על ישראל והאינטרסים הסותרים שעשויים להיות גם לחלק מידידותיה מחייבים צבא חזק ושמירה על יכולת פעולה עצמאית, איתנה ומתמשכת. עם זאת איראן מציבה

נקודתיים, אך הם המחישו את הנזק האפשרי לאיראן מיחסים גרועים עם אזרבייג'ן.¹³ תרומה נוספת הייתה התגבשות תפיסת הביטחון הלאומי של ממשל ביידן, שראה בשותפויות ובבריתות יתרון א־סימטרי של ארצות הברית על מעצמות שמתחרות איתה, שיאפשר לה גם לצמצם את מעורבותה בעימותים אזוריים.¹⁴

התהליך הנגדי – התפתחות האיום האיראני על ישראל

עוד קודם לתהליך זה, האיום האסטרטגי על ישראל מצד איראן ושותפיה הלך וגבר. הוא כולל את התפתחות תוכנית הגרעין, התעצמות יכולות הטילים והכטמ"מים, תפוצת יכולות אלו לארגוני טרור והמשך המאמצים ליזום פיגועים נגד יעדים ישראלים ויהודיים ברחבי העולם. בעשרים השנים האחרונות גבר האיום מצד איראן בצל אי־היציבות המתגברת במזרח התיכון לאחר הפלת משטר סדאם חוסיין (2003), הטלתה בעולם הערבי ומלחמת האזרחים בסוריה (2011) ועליית דאע"ש (2014). המענה המערבי והישראלי, בין בדמות סנקציות, הסכמים דיפלומטיים או פעולה קינטית כנגד איראן וכוחותיה, הצליח רק להגביל ולעכב את התגברות האיום. אין להניח שהאיום יישאר בזירות הקיימות (לבנון, סוריה, עיראק, תימן ואיראן עצמה). איראן מעצימה את נוכחותה בזירות נוספות, במודלים שונים של התערבות והרחבת השפעה. אף כי בשום זירה לא קיימת אותה מידת השפעה כמו בעיראק או בלבנון, השינויים יכולים להיות מהירים ולסכן אינטרסים נוספים של ישראל, גם אם לא בהכרח להוסיף זירות פעולה צבאיות. מנקודת מבט ישראלית נכון לבחון את התמיכה האיראנית בארגון הפוליסרי באג'ריה וההשפעה על יציבות מרוקו, הידוק היחסים עם ממשל אל־בורהאן בסודאן, אשר יכול להוביל להגברת יכולות ההברחה לסיני ולרצועת עזה, ומאמצי ערעור היציבות בממלכה ההאשמית בירדן והשפעתם על יהודה ושומרון. כל זאת כאשר איראן ממשיכה במאמצים איטיים ושיטתיים להגביר את השפעתה בפזורות שיעיות גם באפריקה ובאמריקה הלטינית.

האיום האיראני מציב את ישראל במאזן צבאי שלילי. מעבר לחוסר האיוון ביריבות עם אומה שאוכלוסייתה גדולה פי עשרה, התפתחות איום השלוחים משאירה את ישראל בעמדת נחיתות ביחס לכמות, למרחב וליכולת לתמוך במערכה הצבאית לאורך זמן מבחינה כלכלית וחברתית. למרות שסין ורוסיה נמנעות ממעורבות ישירה, התייצבותן הדיפלומטית והכלכלית לצד איראן מאפשרת לה להימנע מבידוד בינלאומי, אשר היה חיוני בעבר כדי לרסן את איראן. אם היחסים בין איראן לסין ולרוסיה

ואף הביא להקמת פורום אזורי – פורום הגז של מזרח הים התיכון (EMGF). אף ששותפות זו היא אזרחית במהותה קל לדמיין כיצד היא תשפיע גם על היבטים ביטחוניים, שכן מימושה יחייב שמירה על חופש השיט והגנת מתקנים חיוניים.

לאזרבייג'ן חשיבות מנקודת המבט הישראלית בשל יבוא הנפט, תפקידה כלקוחה של התעשיות הביטחוניות, מדינה מוסלמית־שיעית חילונית המתחרה במודל האידיאולוגי של הרפובליקה האסלאמית. ייתכן שלאזרבייג'ן פוטנציאל להשפיע על המיעוט האזרי באיראן.

שתי מלחמות העצימו את מעמדה של ישראל ואת ערכה כשותפה צבאית ומדינית מחוץ למזרח התיכון. מלחמת רוסיה־אוקראינה הביאה לתחייה מחודשת של נאט"ו ולהתקרבות בעמדותיהן של חלק ממדינות אירופה לישראל ביחס לאיראן, על רקע הסיוע שזו נתנה לרוסיה במלחמה והתחדדות האתגר המשותף לישראל ולמדינות אירופה. המלחמה העצימה את העיסוק הביטחוני ואת ההשקעה הלאומית של מדינות רבות. אחדים מהאיומים במלחמה (בפרט הטילים והכטמ"מים) הביאו לעניין ייחודי במערכות נשק ישראליות ובשיתוף פעולה עם צה"ל. ואולם השינוי העמוק יותר נבע מהדרך שבה המלחמה שינתה תפיסות אסטרטגיות. קנצלר גרמניה אולף שולץ הדגים זאת כאשר התייחס לקו פרשת המים שהתפתח בחשיבה הגרמנית,⁸ ותהליכי שינוי תפיסה דומים התקיימו גם במדינות אחרות כגון **יפן, צרפת** ואיטליה.⁹ תפיסות אלו מציגות מושגים הקרובים יותר לתפיסתה של ישראל – כגון הרתעה, הגנה ובריתות צבאיות – לעומת ביטחון קיבוצי דרך שיתוף פעולה וסחר.¹⁰

התפתחות אחרת שחיזקה את תדמית ישראל, גם אם זכתה לקשב בינלאומי מצומצם יותר, היא מלחמת גורנו קרבאך השנייה והשלישית. המלחמות יצרו שינוי במאזן הכוחות בקווקז,¹¹ שהושג בסיוע היחסים הביטחוניים עם ישראל. המלחמות האיצו את המרכיב הפומבי ביחסי ישראל ואזרבייג'ן והביאו גם לעניין מסוים מצד מדינות במרכז אסיה ביחסים עם ישראל. לאזרבייג'ן חשיבות מנקודת המבט הישראלית בשל יבוא הנפט, תפקידה כלקוחה של התעשיות הביטחוניות, מדינה מוסלמית־שיעית חילונית המתחרה במודל האידיאולוגי של הרפובליקה האסלאמית. ייתכן שלאזרבייג'ן פוטנציאל להשפיע על המיעוט האזרי באיראן.¹² המשברים ביחסי איראן ואזרבייג'ן ב־2022–2023, שכללו תרגילים צבאיים פומביים, פיגועים והצהרות מלחמתיות היו אומנם

ואולם ככל שאכן פעלה קואליציה בליל ה-14 באפריל, עדיין לא ברור אם מדובר בשיתוף פעולה נקודתי והגנתי או בחלק מבסיס רחב יותר – מדיני, מודיעיני, ביטחוני-צבאי או טכנולוגי – שניתן יהיה לבנות עליו בעתיד. אם אכן מתהווה קואליציה, קל להצביע על מגבלותיה. המאמץ ב-14 באפריל הוגבל לתכלית הגנתית, ואף מדינה לא הצטרפה לישראל לתגובה צבאית נגד איראן. מלבד זאת, כל קואליציה תלויה בהסכמה פוליטית שעלולה להיות שברירית, כפי שניכר מהביקורת הפנימית בירדן על השתתפותה בהגנת ישראל. מעבר לכך, להשתתפות בקואליציה עלולים להיות מחירים, למשל פגיעה בחופש הפעולה הישראלי. קשה לקבוע מה יהיה תג המחיר המדיני ליצירת קואליציה מול איראן. שיתוף הפעולה הנרחב ב-14 באפריל ללא ויתורים בסוגיה הפלסטינית ממחיש שלא מדובר בתנאי הכרחי לכל התקדמות, אבל ייתכן שגמישות בזירה הפלסטינית הייתה מאפשרת הקמת מסגרת רחבה יותר, ואולי אף להרתיע את איראן. לעומק המחויבות האמריקאית וליכולת ליצור חיבור אופרטיבי אפקטיבי בין צה"ל, צבאות ערב וארצות הברית תפקיד מרכזי ביצירת הרתעה כזאת.¹⁶

ככל שאכן פעלה קואליציה בליל ה-14 באפריל, עדיין לא ברור אם מדובר בשיתוף פעולה נקודתי והגנתי או בחלק מבסיס רחב יותר – מדיני, מודיעיני, ביטחוני-צבאי או טכנולוגי – שניתן יהיה לבנות עליו בעתיד.

דילמה כבדת משקל של ישראל בעידוד הקמתה של שותפות ביטחונית אזורית היא מידת הנכונות למנף את יתרונותיה הטכנולוגיים והביטחוניים. השאיפה הישראלית הייתה מאז ומתמיד שמירה על יתרון צבאי איכותי (QME), והדבר גם זכה לעיגון בהסכמים עם ארצות הברית ובחקיקה בקונגרס. אולם כיום, כשמדינות רבות באזור עשויות לתרום לביטחון, ייתכן שחיזוק דווקא יתרום לאינטרס הישראלי. אם צבאות ערביים סייעו בבלימת המתקפה האיראנית ועשויים לעשות זאת בעתיד, האם לא עדיף שיהיו חמושים ביכולות הגנה טובות ככל האפשר? מנגד, החלטה לאפשר למדינות אחרות במרחב התעצמות ביטחונית, לרבות בטכנולוגיה ממקור ישראלי, תרחיב גם את מכירות האמל"ח המתקדם מצד ארצות הברית, תפגע בעליונות הישראלית ותביא לחשיפת סודות. אין גורם שיכול להבטיח כי סודות אלו לא יזלגו גם לאויב, או שמדינות שכיום משתפות פעולה עם ישראל לא ישנו מדיניות בעתיד.¹⁷

ישתפרו, הן עלולות להיות מקור לאספקה צבאית ואף לקפיצת מדרגה איכותית בבניין הכוח האיראני. ההתמודדות במצב של נחיתות צבאית מחזירה את החשיבה בישראל לשלושים שנותיה הראשונות ולאיום מפני צבאות ערב. המענה הישראלי לאתגר זה נשען על פיתוח היתרון האיכותי, על הכרעת כל אויב בנפרד בזמן קצר ככל האפשר ובשטח, ועל יצירת הרתעה שתאפשר להאריך את משך ההפוגות על מנת לקלוט עלייה ולפתח את המשק, החברה והמדינה. מול האיומים כיום לא בטוח שהאסטרטגיה הזו רלוונטית. רעיון ההכרעה בשטח האויב במהירות נתפס אפילו בלבנון כבלתי ישים לאור ההתפתחות באמצעים צבאיים, המאפשרת הפעלת אש מדויקת בעלות נמוכה תוך "היעלמות" בשטח.¹⁵ לאור זאת, מענה אפשרי נוסף כולל שיתוף פעולה עם מדינות כנגד חלק מהאיומים מצד איראן ושותפיה באזור. רעיונות שונים ליצירת מסגרת ביטחונית, בריתות, קואליציות ומערכות שיתופי פעולה נדונים בשיח הישראלי והמערבי מזה זמן, במכונים ישראליים ובינלאומיים ואף בכתיבה של קציני צה"ל העוסקים באיראן, ובלימת מתקפת הטילים האיראנית ב-14 באפריל המחשישה את יתרונותיה וחסרונותיה של תפיסה זו. כתיבה זו נוטה להתמקד במערכת שיתופי הפעולה בין ארצות הברית, מדינות ערב וישראל, תוך התמקדות בפערי היעדים ובשולי הביטחון של כל אחת מהשותפות בתהליך, ובדרכים לגשר עליהם.

בלימת המתקפה האיראנית המחשישה את התועלות המבצעיות הישירות משותפויות מול איראן, עד כדי התהוותה של קואליציה – יצירת עומק אסטרטגי, סיוע למאמץ ההגנה וגישה למרחבים מרוחקים מישראל. אלו בפני עצמם מהדקים את יחסי החוץ ומחזקים את דימוי העוצמה הישראלי. יש הרואים בכך גם מודל ליצירת הרתעה, על בסיס ההבנה שקשה יותר לפגוע בישראל המוגנת בברית בהובלת ארצות הברית. ייתכן שהעיכוב בפעולת איראן בתגובה לחיסול על אדמתה של מנהיג חמאס אסמאעיל הנייה, המיוחס לישראל, מחזק תפיסה זו. בהסתכלות רחבה יותר, לאירועים מסוג זה פוטנציאל להגברת שיתופי הפעולה הביטחוניים על מנת לתמוך בבניין הכוח, לחזק את הנכסיות עבור מערכת הביטחון האמריקאית ולהגביר את הדילמות של איראן, שתצטרך להביא בחשבון חיכוך רב יותר עם המעצמות ומדינות האזור בעת הפעלת כוח מול ישראל.

במבט ארוך טווח, למערכת השותפויות יתרון נוסף של הפחתת המשאבים הנדרשים להתמודדות עם איומים ארוכי טווח דרך חיזוק התעשיות הביטחוניות הישראליות והגדלת היקף המשאבים למחקר ופיתוח.

אקלים וטכנולוגיה, ולאור הזיקה בין התחומים. לפיכך גם שותפויות שיתמקדו בהיבטים אזרחיים מובהקים יכולות להשפיע על יחסי הביטחון של ישראל עם אותם ארגונים, או לפחות עם מדינות מרכזיות החברות בהם. מעבר לכך, ההתקרבות ביחסי איראן ורוסיה תסייע גם לרתום את אותם ארגונים (אזרחיים או צבאיים) לפעולה נגד איראן, גם אם זו תוגבל לצעדים רכים יותר כגון סנקציות, גינויים ובידוד בינלאומי. ברם, כל שיתוף פעולה של ישראל עם מדינות המערב יושפע מביקורת בתחומי זכויות אדם והדין הבינלאומי, אשר לעיתים קרובות חורגת מכל סטנדרט הננקט כלפי מדינה אחרת. במרבית ארגונים אלו נדרשת החלטה בקונצנזוס, מה שיקל על ישראל לחמוק מעונשים (דבר שמדינות כגון גרמניה, צ'כיה והונגריה, החברות באיחוד האירופי, יוכלו לסייע בו), אך גם יקשה עליה לחזק שותפויות (דבר שטורקיה יכולה להקשות עליו בנאט"ו).

חופש השיט

במלחמת חרבות ברזל נוצרה קואליציה שנועדה לשמור על חופש השיט בים האדום, כמו גם קואליציה למערכה נגד החות'ים בתימן, המטילים את האיום המרכזי במצר באב'אל-מנדב. בהמשך לכך, ייתכן שישראל תוכל למלא תפקיד לא-רשמי בקואליציות הללו או ליצור מסגרת דומה בים התיכון, מה שיתרום גם לאינטרסים של מדינות בצפון אפריקה ובאירופה. **מול הקריאה הטורקית לשיתוף פעולה עם איראן ולגבש אחדות מוסלמית נגד ישראל**, הידוק היחסים המתמשך של ישראל עם יוון וקפריסין יוכל ליצור משקל נגדי. ל"גוש ההלני" פוטנציאל להשפיע גם במזרח התיכון, וזאת בשל היותו בסיס לפעילות מערבית, בעלים של צי סוחר גדול המושפע לרעה מפעילות איראן ושחקן המקיים שותפות חשובה עם מדינות המפרץ, לרבות סיוע צבאי הדדי.

מרכז אסיה והקווקז

במקום להתמקד רק במזרח התיכון, עולה השאלה שמא עדיף להרחיב השפעה דווקא בקרבת איראן.¹⁸ אזורים אלו, שהיו בעבר חלק מאזור השפעה סובייטי, ממלאים תפקיד הולך וגובר בתחרות הבין-מעצמתית, בין השאר תוך תחרות על השפעה, תשתיות הולכת אנרגיה ומינרלים. מנקודת מבט ישראלית בולטת אזרבייג'ן, שיחסיה עם ישראל הפכו לאסטרטגיים. קיימות מגבלות באשר להתקדמות משמעותית במרחב, מכיוון שהמדינות שבו אינן מעוניינות ביריבות עם איראן ולחלקן שיקולים שיגבילו מעורבות ישראלית, כדוגמת לחץ טורקי. כך או כך, גם התקדמות נקודתית, אפילו בתחומים שאינם ביטחוניים, תיצור דילמות עבור איראן.

הסיכון הרב ביותר קשור לשחיקה באתוס ההגנה העצמית ("נגן על עצמנו בעצמנו"). נכונות האזרחים להתגייס למלחמה (בין בתשלום מיסים גבוהים לביטחון או בגיוס לצבא בפועל) היא מרכיב חשוב בהתמודדות של ישראל עם האיומים עליה. אם תחול בה שחיקה יהיה קושי ליצור אותה מחדש. המציאות של רבות ממדינות המערב, שבהן קיים קושי פוליטי להגדיל את ההשקעה בביטחון ולגייס אזרחים לצבא חרף האיום המוחשי הגדל מרוסיה, ממחישה זאת. קיימים כמובן גם אתגרים אחרים בהיעזרות בקואליציה, כגון פגיעה בחופש הפעולה המדיני של ישראל, הגבלת יכולת פעולתה העצמאית מול איראן, הגבלות על הסיוע לישראל ובניין הכוח הישראלי ועוד.

חרף הבידוד הבינלאומי והלחצים החיצוניים על ישראל, היא מעולם לא הסתייעה באחרים באופן נרחב כל כך לצורכי הגנתה כפי שעשתה במלחמה זו. על כן ועקב הא-סימטריה במאבק מול איראן, חיוני לנסות לגבש דרכים להרחבת תפקידם של שיתופי הפעולה בביטחון הלאומי של ישראל.

מול הקריאה הטורקית לשיתוף פעולה עם איראן ולגבש אחדות מוסלמית נגד ישראל, הידוק היחסים המתמשך של ישראל עם יוון וקפריסין יוכל ליצור משקל נגדי.

היכן ועם אלו מדינות ניתן להגביר את שיתוף הפעולה באופן שיאפשר להתמודד עם איראן?

חיזוק ארכיטקטורת ביטחון עם ארצות הברית ומדינות ערב

להדגמת היכולות בהגנה אווירית יכולות להצטרף תכליות נוספות, כגון הגנת סייבר וביטחון גבולות. הסכמי אברהם נותרו עד כה בחירה אסטרטגית של האמירויות ובחריין, ויש מי שרואים בהן את **השותפות לקידום מהלך דה-רדיקליזציה בחברה הפלסטינית**, כפי שנרמז בהצעות ישראל.

במקום להתמקד רק במזרח התיכון, עולה השאלה שמא עדיף להרחיב השפעה דווקא בקרבת איראן.

שותפות עם בריתות וארגונים מערביים

צעדים ראשונים בנושא נעשו לפני מלחמת חרבות ברזל עם האיחוד האירופי **והברית הצפון-אטלנטית**, בין השאר תוך הכרה גוברת בחשיבות האסטרטגית של ישראל עבור מדינות אירופה בתחומי אנרגיה, ביטחון,

אשר הפכה בימינו כבר לתפיסה פוליטית: "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב". קיימים גם אילוצים נוספים: בניית שיתופי פעולה מצריכה זמן ולא תמיד התועלת מיידית. בעוד שקל יותר להצביע על היתרון הנובע מרכש פלטפורמה או מאימון כוחות, חיזוק מערכות יחסים עם

לישראל יתרון טכנולוגי, תעשייתי, ביטחוני וצבאי אשר יוכל – אם יופנה לעבר ההיגיון של שינוי המאזן הצבאי מול איראן ושותפיה ולא רק לבניין התעשייה המקומית – לתמוך באסטרטגיה רחבה יותר הנשענת על שותפויות.

מדינה או צבא אחר עלול להיתפס כמותרות. גורם מעכב שני, בפרט לגבי רעיונות נועזים בדבר שיתוף יכולות או פריסה מחוץ לשטחי ישראל, קשור בסיכוני ביטחון המידע והביטחון. יציאה מהמרחב הישראלי תחשוף כל כוח לאימי פגיעה, כמו גם להגבלות מצד הגורם המארח על פעילות צה"ל בשטחו.²⁰ מעכב אחר, טכני באופיו, הוא היעדר חיבוריות צבאית וביטחונית עם מדינות אחרות (Interoperability), כלומר התאמות תקשורת ואמצעי לחימה, שפה מבצעית משותפת, מנגנוני תיאום ומניעת חיכוך. אתגר זה אינו ייחודי לישראל, אך הוא עלול להתעצם בשל הניסיון הישראלי המצומצם בהשתתפות בקואליציות. ייתכן שדרך התמודדות תימצא בשיתוף פעולה עם פיקוד מרכז האמריקאי (Centcom), אשר חיזוק החיבוריות עם שותפתיו ובין השותפות לבין עצמן הוא יעד גבוה בסדרי העדיפויות שלו.

לישראל אין מסורת של התבססות על קואליציות, וחסרים לה גם מנגנוני סנכרון לאומיים שיחברו בין שותפויות אזרחיות, מדיניות, טכנולוגיות, כלכליות וביטחוניות. לאורך מאמר זה עירבנו הזדמנויות בהיבטים שונים של מכלול יחסי החוץ, אולם יצירת הזיקה בין שותפויות אלו בפועל עשויה להיתקל בקשיים בירוקרטיים, כמו גם בפערים של סדרי עדיפויות והקצאת משאבים. לבסוף יצוין אתגר הספיקה של צה"ל, מערכת הביטחון וקהילת המודיעין – היכולת לעסוק בחיזוק שותפויות לרבות בניין כוח לשותפים במקביל ללחימה ותוך כדי התכוננות למלחמה. הגברת השימוש בשיתופי פעולה עד כדי יצירת קואליציה תדרוש מישראל יחס אחר לחלוטין – הגדלת המערכים העוסקים בשיתופי פעולה במערכת הביטחון, חיזוק משרד החוץ, חיזוק החיבור בין שיתופי פעולה ביטחוניים ואזרחיים ונכונות לקיים פשרות מסוימות ביחס לעקרונות שנקבעו בעבר, כגון פתרונות יצירתיים ביחס לשיתוף ידע וטכנולוגיה. אלו שינויים שלא יבואו על חשבון היכולת לפעול באופן

המרחב האינדו־פסיפי

מדינות במרחב זה בוחרות בהדרגה להגדיל את ההוצאה על תחום הביטחון לטובת חיזוק ההרתעה. בחלקן קיימות תעשיות ביטחוניות נרחבות, והן עומדות במוקד התחרות בין ארצות הברית וסין. ישראל תוכל להדק את יחסיה הביטחוניים במרחב באמצעות שיתוף בניסיון של צה"ל ומערכת הביטחון, או לחלופין תוך שילוב כוחות עם מדינות נוספות, כפי שמסגרת I2U2 מנסה לעשות בתחום האזרחי. גם ליחסי איראן עם קוריאה הצפונית וסין עשוי להיות תפקיד מאץ ביצירת שותפות זו. בממד הביטחוני יוכלו שותפויות אלו לסייע בבניין הכוח של ישראל, ובממד המסחרי-כלכלי הן חיוניות ליצירת חלופה לתפקיד הגיאופוליטי של איראן במסדרונות סחר שונים. מפת ההזדמנויות לשיתופי פעולה מול האתגר האיראני אינה סטטית ולא בהכרח תהיה כה רחבה אם ישראל לא תפעל למצות את אפשרויותיה. צעדים אלו יחייבו גם התאמות – בראש ובראשונה בחיזוק היכולת לקיים שיתופי פעולה, לרבות במסגרות רב־צדדיות. קריאות כיוון דומות פורסמו בעבר ואף הובילו לשינויים ארגוניים בצה"ל בשנים האחרונות, בפרט בתחום מערך קשרי החוץ.

נכס חשוב שישראל תוכל למנף הוא יכולותיה המודיעיניות בתחומי האיסוף, גישה לשלל מודיעיני מהלחימה בחמאס ובחזבאללה, הכשרות וידע רלוונטי.¹⁹ נדבך נוסף בבניית שותפויות למול איראן יהיה היכולת לסייע לבניין הכוח של צבאות וגופים ביטחוניים אחרים – מכירת אמצעי לחימה, אימונים משותפים ואף הכשרות ומימון. לישראל יתרון טכנולוגי, תעשייתי, ביטחוני וצבאי אשר יוכל – אם יופנה לעבר ההיגיון של שינוי המאזן הצבאי מול איראן ושותפיה ולא רק לבניין התעשייה המקומית – לתמוך באסטרטגיה רחבה יותר הנשענת על שותפויות. אם תבחר ישראל ללכת בדרך זו, ייתכן שיימצאו הזדמנויות לפריסת כוחות קדמיים במדינות שותפות בקרבת איראן או שלוחיה. ניתן לחשוב על מודלים שונים כמו הקמת בסיסים, שימוש משותף ביכולות ישראליות ואף הפעלת כוח משטחי מדינה שותפה. פריסה קדמית תאפשר לחזק את יכולות הניטור, ההגנה וההתקפה ותגדיל את העומק האסטרטגי של ישראל.

גורמים מעכבי שינוי

אומנם קיימות מגבלות שונות באשר לפיתוח שיתופי הפעולה (פערי אינטרסים, יכולת ההנהגה האמריקאית), אולם המחסום הגדול ביותר לעצם התהוות השותפויות ולחיזוקן הוא תפיסתי, ומקורו בברכת (קללת) בלעם,

עצמאי אלא ייצרו מכפיל כוח למאמץ העצמאי, ויתנו לישראל הזדמנות להתמודד עם איראן באופן מוצלח יותר בראייה ארוכת טווח.

סיכום

מלחמת חרבות ברזל הגבירה את הקריאות לעצמאות ביטחונית ברוח אתוס ההסתמכות העצמית, אולם ישראל מתמודדת עם אתגר גדול ששיתופי פעולה יהיו הכרחיים להצלחה מולו. שורת תהליכים בשנים האחרונות הביאה את ישראל למצב שבו יש לה נכסים משמעותיים שביכולתה למנף כדי לרתום מדינות לשותפות מול איראן. מיצוי ההזדמנויות יחייב התפתחות מסוימת בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, ואף בתפיסת ההפעלה של צה"ל ומערכת הביטחון. אם תתעלה ישראל לגודל השעה היא תוכל לבחור אם "ברכת" בלעם בדבר 'עם לבדד ישכון' תהיה גורל נצחי או קללה שלא התממשה.

רביסרן יונתן נבו הוא בעל תואר ראשון בלימודי המזרח התיכון וביחסים בין-לאומיים מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ותואר שני בלימודי ביטחון ודיפלומטיה מאוניברסיטת תל אביב. nevo.jonathan@gmail.com

הערות

- 1 כפי שנאמר בהמשך, חלק משניות זו התבטא בתהליכים שהחלו טרם המלחמה, אולם המלחמה הביאה אותם לידי ביטוי גלוי ומשמעותי.
- 2 מקרון השווה אותה לקואליציה בהובלת ארצות הברית נגד דאע"ש ("נחישות טבועה"), וצרפת יזמה גם שורה של אירועים מדיניים להגברת הלחץ הכלכלי והמדיני על חמאס ובשירות יעדי המלחמה של ישראל.
- 3 ראו את **דברי ראש הממשלה ביום השואה האחרון**, "אם צריך לעמוד לבד – נעמוד לבד".
- 4 מבצע קדש (1956) הדגים זאת ביחס לבריטניה וצרפת. בקבלת ההחלטות בתקופת ההמתנה למלחמת ששת הימים ובמהלך מלחמת יום הכיפורים ישראל התחשבה רבות בשיקולים אמריקאיים, לרבות נכונות לשלם מחיר גבוה כדי לא לבדד תמיכה אמריקאית (הבלגה על הפרת תנאי ההסדר של סיום מלחמת ההתשה, הימנעות ממכה מקדימה במלחמת יום הכיפורים). במערכות מוגבלות חד-זירתיות התחשבה ישראל בשיקולים אמריקאיים – בעת דיכוי האינתיפאדה השנייה ניהלה ישראל מאבק מדיני עיקש על מנת לצבור לגיטימציה, ובמלחמת לבנון השנייה הסכימה להפסקת אש של 48 שעות עקב תקרית כפר קאנא.
- 5 בלבנון ייצגה הקמת צד"ל לאחר הנסיגה לרצועת הביטחון רעיון מסוג זה; במלחמת האזרחים בסוריה שימש הסיוע לפצועים סורים כלי בייצוג המציאות הביטחונית בגבול; וביהודה בשומרון ניתן לראות בשימור התיאום הביטחוני עם הרשות הפלסטינית דוגמה להיגיון דומה.
- 6 דוגמאות לכך הן הסיוע לכורדים בעיראק מול משטר סדאם חוסיין, הסיוע למלוכנים בתימן כנגד צבא מצרים בימי נאצר, וכן הסיוע למורדים בסוריה במהלך מלחמת האזרחים, שמיחס לישראל.

- 7 יש לציין שהיקף ההתגייסות חרג במידה רבה מאפקט "ההתגייסות סביב הדגל", שכן בשבועות הראשונים החברה האזרחית מילאה תפקידים מובהקים של מוסדות הממשלה, למשל בירור על אודות נעדרים, סיוע לוגיסטי לכוחות וסיוע למפונים.
- 8 שולץ השתמש בביטוי הגרמני *Zeitenwende*, בתרגום מילולי "שינוי הזמנים", **בנאום שנשא ב-27 בפברואר 2022**. ביטוי זה זוכה מאז לפרשנויות רבות וממשיך למלא תפקיד בשיח ציבורי הגרמני ואף הגלובלי. ראו **מאמר המשך של שולץ** מתחילת 2023.
- 9 על סמך שיחה אישית עם מקבילים שעסקו בגיבוש אסטרטגית ההגנה הלאומית בצבא האיתלקי.
- 10 ניתן להדגים את השינוי המתפתח בחשיבה האירופית דרך השוואת התפיסה שהציג שולץ לתפיסות ותיקות ששררו בגרמניה ביחס לאיום הרוסי ואף בימי המלחמה הקרה, בפרט רעיונות על "שינוי דרך התקרבות" (*Wandel durch Annäherung*) וכדומה.
- 11 יש הרואים בשינויים בקווקז גם פתח לשינוי גדול יותר במאזן הכוחות האזורי, בשל **חשיבות המרחב ב"משחק הגדול" בין טורקיה, רוסיה, איראן וסין במרחב**.
- 12 ביטוי מסוים לכך ניכר בהפגנות תמיכה באזרבייג'ן במהלך מלחמת נגורנו קרבאך ובהשתתפותם של אזורים רבים במחאות באיראן ב-2022; עם זאת האזורים משולבים באופן אינטגרלי באיראן (המנהיג עצמו הוא אזרי למחצה), ולמרות קיומו של אתוס בדלני הזוכה לעיתים לסנטימנט ציבורי, אין לראות בהם קבוצה בעלת שאיפות אירדנטיות.
- 13 המשברים כללו פיגועים כנגד השגרירות האזרית וניסיון התנקשות בחבר פרלמנט, הצהרות מאיימות הדדיות ותרגילים צבאיים במרחב הגבול, לרבות בהשתתפות טורקית לצד אזרבייג'ן. כיום המדינות נמצאות בתהליך התקרבות מחודש, בין השאר בשל מאמץ איראני להבטיח ששינוי מאזן הכוחות לא יביא לפגיעה באינטרסים האיראניים.
- 14 תובנה זו עוברת כחוט השני במסמך אסטרטגיית הביטחון הלאומי של ממשל בידן (אוקטובר 2022): "our alliances and partnerships around the world are our most important strategic asset and an indispensable element contributing to international peace and stability"; יש לציין שבעוד ממשל טראמפ לא בהכרח פעל כך, גם באסטרטגיית הביטחון הלאומי שממשלו גיבש היו בריתות ושותפויות במקום מרכזי (מוזכרים כ-75 פעמים במסמך).
- 15 בהיעדר הכרעה מהירה יש לבחון מחדש גם את שאר מרכיבי התפיסה, שכן מנקודת מבט ישראלית היא כבר אינה מגשרת על בעיית הא-סימטריה מול האויב.
- 16 נקודת מבט אחרת היא האפשרות לגבש **ברית הגנה פורמלית עם ארצות הברית, או ברית ביטחון מוגבלת שתכלול גם מדינות נוספות**.
- 17 להרחבה ראו דוח שחובר על כך בקונגרס, עת התכוונה ארצות הברית למכור מטוסים מתקדמים לאיחוד האמירויות. [Israel's Qualitative Military Edge and Possible U.S. Arms Sales to the United Arab Emirates](#)
- 18 פוטנציאל נוסף שלא יורחב עליו כאן הוא יחסי ישראל עם מיעוטים במזרח התיכון, בפרט בחבל הכורדי בעיראק ועם המיעוט הדרוזי בסוריה. באיראן מגוון עדות וקבוצות שעשויות לראות יתרון בקשר עם ישראל כחלק ממאבק נגד המשטר.
- 19 עבור מדינות האזור, תופעת הסמים הסינתטיים ובפרט קפטגון הפכה ממטרד חברתי לאיום של ממש על היציבות. מעורבות סוריה ולבנון בהברחת הקפטגון עשויה לסייע לצקת תוכן של ממש בשיתוף פעולה בהגנת גבולות בין המדינות.
- 20 ניתן להשוות זאת כתמונת מראה לסיכונים שאיראן לקחה על עצמה כאשר ניסתה להתבסס בקרבת ישראל וחוותה אבדות ממושכות בזירה הסורית.